

УДК 343.241

ПРАВИЛА ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ: СИСТЕМА ЧИ БЕЗСИСТЕМНІСТЬ

О. Панчак

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна*

Визначено системні зв'язки між структурними елементами КК України (пунктами, частинами статті, статтями), що містять правила призначення покарання, врахування яких у правозастосуванні дасть змогу подолати законодавчі недоліки формулювання відповідних елементів.

Ключові слова: правила призначення покарання, загальні засади призначення покарання, спеціальні правила призначення покарання, система КК України.

Одне з основних завдань Кримінального кодексу України (далі – КК України) – правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина. Це завдання реалізується в тому числі і за допомогою інституту призначення покарання, досягнення його мети. Адже призначення лише справедливого покарання, тобто необхідного і достатнього для виправлення особи та попередження вчинення як нею, так і іншими особами нових злочинів, є необхідною передумовою для реалізації описаного завдання. Однак рівень рецидивної злочинності, кількість скасованих судових рішень у зв'язку із помилками у призначеному покаранні свідчить про те, що суди не завжди правильно застосовують норми цього інституту. Не в останню чергу це зумовлено недоліками законодавчого регулювання призначення покарання, що вимагає удосконалення КК України в цій частині. Передумовою цього, очевидно, є здійснення відповідних наукових досліджень та висунення пропозицій.

Кожен дослідник проблем призначення покарання звертав увагу на недоліки його законодавчого регулювання в межах досліджуваного питання. Окремо досліджувалися загальні засади призначення покарання, а також спеціальні правила його призначення (В. В. Антипов, Є. В. Благон, В. М. Василяш, О. П. Горох, Т. А. Денисова, О. О. Дудоров, О. В. Євдокімова, Т. І. Іванюк (Нікіфорова), О. О. Книженко, А. А. Музика, Т. В. Непомнящая, В. В. Полтавець, Ю. А. Пономаренко, Т. В. Сахарук, В. І. Тютюгін, І. М. Федорчук та ін.). У кримінально-правовій науці склалися декілька традиційних підходів до співвідношення вказаних засад та правил, що впливають на їх застосування. Однак, вважаємо, що такі підходи не враховують системних зв'язків між структурними елементами КК України (пунктами, частинами статті, статтями), що закріплюють відповідні правила.

Тому метою цього дослідження є встановлення системних зв'язків між структурними елементами КК України (пунктами, частинами статті, статтями), що містять правила призначення покарання, врахування яких у правозастосуванні дасть змогу подолати законодавчі недоліки формулювання відповідних елементів.

КК України як кодифікований нормативно-правовий акт є системою, яка, своєю чергою, складається із систем нижчого рівня: частин, розділів, статей і т.д. Зокрема, Загальна частина КК України, статті якої закріплюють усі правила призначення покарання, є системою, розділи якої можна об'єднати у такі групи: 1. Загальні положення про КК та його чинність (Розділи I та II), 2. Злочин (Розділи III–VIII), 3. Покарання та інші кримінально-правові наслідки вчинення злочинів чи

суспільно небезпечних діянь (Розділи IX–XV). У межах останньої групи законодавець присвячує врегулюванню проблем призначення покарання розділ XI Загальної частини «Призначення покарання». З цього доходимо висновку, що усі норми, які складають інститут призначення покарання, повинні би міститися у статтях вказаного Розділу. Однак майже всі науковці, які досліджують інститут призначення покарання, відносять до нього і норми, що містяться у статтях інших розділів КК України, формуючи різні за обсягом переліки. Причому такі статті розташовані як у межах 3-ї із виділених груп, так і у межах 2-ї, і навіть 1-ї [12, с. 174; 13, с. 360-361; 14, с. 85–96; 17, с. 503-504, 509, 515]. Очевидно, що це є грубим порушенням системності КК, що не сприяє легкому відшукуванню відповідних норм, а також правильному їх застосуванню, оскільки породжує проблему із визначенням співвідношення приписів, що містяться у цих статтях та статтях Розділу XI. Щоб запобігти цьому, доцільно відповідні норми перенести із статей інших розділів до статей Розділу XI Загальної частини КК України.

Серед статей Розділу XI Загальної частини особливе місце посідає ст. 65 КК України, яка закріплює загальні засади призначення покарання. Щодо цієї статті, то зауваження викликають як формулювання і структурні частини в межах цієї статті, так і її співвідношення з іншими статтями та приписами КК України, що містять правила призначення покарання, оскільки загальні засади ми вважаємо також правилами (загальними) призначення покарання. Проаналізуємо такі недоліки.

Насамперед, щодо структури та приписів, закріплених у самій ст. 65 КК України. Хоча вони і об'єднані єдиною назвою «Загальні засади призначення покарання», проте звертає на себе увагу різна природа і призначення приписів, що закріплені в різних частинах цієї статті. Так, в ч. 1 містяться конкретні правила призначення покарання, у ч. 2 – принципи призначення покарання, які реалізуються через застосування правил, що містяться у ч. 1 ст. 65 КК України, і сприяють їх правильному розумінню та застосуванню, а у ч.ч. 3, 4 та 5 – закріплюються винятки з них. Окрім того, п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України є складним за своєю структурою, оскільки включає фактично три самостійні правила, кожне з яких окремо повинно враховуватися при призначенні покарання. Це зумовило дискусію у науковій літературі щодо кількості загальних засад призначення покарання: чи таких є три чи п'ять і про необхідність самостійного закріплення кожного із трьох правил, що нині об'єднані в межах п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України [14, с. 57, 179–180]. Вважаємо, що окреслені структурні недоліки є порушенням правил законодавчої техніки, однак не впливають на правильне розуміння та застосування приписів, що закріплені у всіх частинах ст. 65 КК України.

Проте окрім структурних, ст. 65 КК України містить і змістовні недоліки, що впливають на застосування її приписів, а також приписів, що містяться в інших статтях Загальної частини КК України щодо призначення покарання.

Так, наприклад, у самій ст. 65 КК України як у п. 1 ч. 1, так у ч.ч. 3 та 4 допустив надмірне врегулювання (порушив принцип законодавчої економії), встановивши винятки із п. 1 ч. 1 ст. 65 КК України. Однак, оскільки усіх можливих винятків там не передбачено, то тим самим було породжено неоднозначності та суперечності. Адже за межі санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини суд при призначенні покарання може вийти не лише на підставі ч. 2 ст. 53, ст.ст. 69, 70 і 71 КК України, як це вказано у ст. 65 КК України, а й у інших численних випадках (наприклад, щодо виду призначуваного покарання: ч. 5 ст. 53, ст. 54, ч. 2 ст. 55, ч. 3 ст. 57, ч. 1 ст. 58, ч. 1 ст. 62, ч. 1 ст. 69, ст. 77, ст. 82, ч. 3 ст. 99 КК України; чи щодо його розміру: ч. 3 ст. 43, ч. 1 ст. 59, ч.ч. 2 і 3 ст. 68, ч. 1 ст. 69, ст. 69¹, ч. 2

ст. 99, ч.ч. 1 і 2 ст. 100, ст. 101, ч. 1 ст. 102 КК України). І врахування їх усіх від суду вимагає саме п. 2 ч. 1 ст. 65 КК України. Однак законодавча вказівка лише на три статті породила позицію про суперечність інших статей КК із п. 1 ч. 1 ст. 65 КК України чи й може породити таке трактування, що в жодному іншому випадку суд не може вийти за межі санкції статті (частини статті) Особливої частини КК. Очевидно, що добитись однозначного тлумачення відповідних положень можна лише законодавчим шляхом, а саме виключивши зайве: вказівки на відповідні винятки. Таке вирішення вже пропонувалося в науковій літературі поряд із пропозицією у ч. 3 ст. 65 КК України закріпити положення про те, що більш м'яке або більш суворе покарання, ніж зазначено в відповідній санкції статті Особливої частини КК, може бути призначене лише за наявності підстав, передбачених у статтях Загальної частини КК [9, с. 15; 8, с. 69]. З останньою пропозицією, однак, ми не можемо погодитися, оскільки відповідне положення впливає із ч. 1 ст. 65 КК України, а саме із взаємозв'язку п.п. 1 та 2 ч. 1 цієї статті, а тому є зайвим і також може породити додаткові дискусії про співвідношення вказаних двох загальних засад.

Ще до таких прикладів належить вказівка у п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України на обов'язкове врахування під час призначення покарання обставин, «**що** пом'якшують **та** (виділено нами – О. П.) обтяжують покарання». Таке формулювання породжує низку проблем. По-перше, чи тут ідеться саме про ці обставини, які передбачені ст.ст. 66 та 67 КК України, оскільки у вказаних статтях вони іменуються «обставини, **які** пом'якшують покарання» та «обставини, **які** обтяжують покарання» (а не «**що**»); по-друге, якщо це одні і ті ж обставини, то чи неврахування таких, які обтяжують покарання і зазначені у вичерпному переліку ч. 1 ст. 67 КК України, і жодної з яких немає в обставинах конкретної справи, не може вважатися недотриманням процитованої загальної засади. Адже процитована засада з допомогою єдиного сполучника «та» вказує на необхідність врахування таких обставин; по-третє, вимога врахування обставин, які пом'якшують і які обтяжують покарання, поряд із обов'язковістю врахування ступеня тяжкості вчиненого злочину та особи винного породжує ще одну проблему, на яку вже зверталася увага в науковій літературі [14, с. 173–174; 17, с. 521; 6, с. 209]. Зокрема, усі такі обставини характеризують або ступінь тяжкості вчиненого злочину (характеризують діяння), або особу винного [14, с. 147–148, 163–168; 17, с. 522; 6, с. 205], а тому не є якимисьь відмінними специфічними за своєю природою. Звідси вказівка на необхідність самостійного врахування таких обставин поряд із вказівкою на ступінь тяжкості вчиненого злочину та особу винного є зайвою. До того ж це породжує проблему, чи можуть враховуватися при призначенні покарання негативні обставини, що характеризують ступінь тяжкості вчиненого злочину та особу винного, яких немає у ч. 1 ст. 67 КК України, з огляду на вичерпність цього переліку. Вирішення цієї проблеми є таким: законність вироку залежатиме від «вивіски», під якою відповідну обставину врахують: якщо одна і та ж негативна характеристика, наприклад особи винного, буде врахована, як обставина, яка обтяжує покарання, то це буде підставою для зміни чи скасування вироку через порушення ч. 3 ст. 67 КК України, а якщо її врахують, позначивши як ознаку особи винного, – то це свідчитиме про справедливість та індивідуалізацію постановленого вироку. А також чим вважати позитивні характеристики особи винного та відповідну оцінку ступеня тяжкості вчиненого злочину: вказаними характеристиками чи обставинами, які пом'якшують покарання, через невичерпність їх переліку. Очевидно, що описані недоліки можуть бути усунені лише законодавчим шляхом.

Наступні приклади – це законодавчий надлишок, тобто вимога у так званих спеціальних правилах враховувати ті обставини, врахування яких вимагають і загальні засади. До таких зачислимо: ч. 2 ст. 53: «залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного»; ч. 2 ст. 55: «з урахуванням ... особи засудженого та інших обставин справи»; ч. 1 ст. 58: «враховуючи обставини справи та особу засудженого»; ч. 1 ст. 62: «враховуючи обставини справи та особу засудженого»; ч. 1 ст. 64: «якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк»; ч. 1 ст. 68: «враховує ступінь тяжкості вчиненого особою діяння, ... причини, внаслідок яких злочин не було доведено до кінця»; ч. 4 ст. 68: «враховує характер та ступінь участі кожного з них (співучасників – О. П.) у вчиненні злочину»; ч. 1 ст. 69: «з урахуванням особи винного»; ч. 2 ст. 99: «залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану неповнолітнього»; ч. 1 ст. 103: «умови його (неповнолітнього – О. П.) життя та виховання, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього». Тобто у зазначених випадках відбувається невинуватене дублювання законодавчого матеріалу, що не сприяє однозначному розумінню того, чи при застосуванні цих спеціальних правил потрібно також враховувати і загальні засади, чи все, що суд має врахувати, вказано там.

Хоча має місце і зворотна ситуація, коли серед так званих спеціальних правил призначення покарання за злочин, вчинений у співучасті (ч. 4 ст. 68 КК України), немає правил про врахування форм співучасті, однак такі будуть враховуватися або з посиланням на п. 3 ч. 1 ст. 65, або на п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України, тобто лише в межах загальних засад призначення покарання.

Також не сприяє однозначному розумінню та застосуванню законодавства вказівка у ч.ч. 1 та 4 ст. 68 КК України на необхідність врахування положень статей 65–67 КК України разом із врахуванням так званих спеціальних правил, тоді, коли в інших статтях, що закріплюють інші спеціальні правила, такої вказівки не міститься. А це не дозволяє однозначно відповісти на питання, чи потрібно у таких випадках також враховувати загальні засади призначення покарання, чи ні.

Ще до прикладів системних порушень у КК України можна віднести неможливість за наявності для того підстав одночасного застосування ч.ч. 2 чи 3 ст. 68 і ст. 69¹ КК України, а також поряд із ними усіх винятків щодо неможливості призначення певних видів покарань щодо різних категорій осіб, оскільки у вказаних двох статтях ідеться не про покарання, які **можуть бути призначені** особі, а про покарання, що **передбачені** санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України [5, с. 317]. А це, окрім іншого, не дозволяє забезпечити дотримання принципу індивідуалізації покарання. Аналогічна проблема виникає і при застосуванні ст. 69 КК України та правил призначення покарання неповнолітнім. Хоча жодних перешкод для одночасного застосування ч.ч. 2 чи 3 ст. 68 та ч. 2 ст. 64, ст.ст. 99–102, ч. 3 ст. 43 КК України не вбачає О. О. Дудоров, ігноруючи дослівне тлумачення приписів ст. 68 КК України [7, с. 133–134]. Проте далі згаданий науковець все ж пропонує «закріпити у КК правила вибору норм, що передбачають зниження міри покарання, за наявності підстав для одночасного застосування (комбінування) таких норм» (шоправда, про які конкретно норми ідеться, дослідник не вказує) [8, с. 83].

Окрім того, встановлені у статтях Загальної частини винятки щодо неможливості призначити окремі із покарань, що передбачені у санкції статті (частини статті) Особливої частини КК України, до певних категорій осіб (наприклад, ч. 3 ст. 43, ч. 3 ст. 56, ч. 2 ст. 57, ч. 3 ст. 60, ч. 3 ст. 61, ч. 2 ст. 64, ч. 2 ст. 69, ст. 82,

ст. 98, ч. 3 ст. 99, ч. 2 ст. 102 КК України) та недоліки конструювання окремих санкції призводять до того, що одночасне дотримання п.п. 1 та 2 ч. 1 ст. 65 КК України спричиняє неможливість призначити конкретній особі жодне із передбачених у санкції покарань. В кримінально-правовій літературі вказують, що таку колізію між статтями Загальної та Особливої частин повинен би усунути законодавець [3, с. 6] чи передбачити шляхи її подолання (можливість суду перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті за цей злочин) [1, с. 15; 9, с. 14]. Однак до внесення відповідних змін, вважаємо, її можна вирішити лише із застосуванням суміжних кримінально-правових інститутів, тобто, по суті, за аналогією закону одним із таких способів:

1) взагалі не призначати особі покарання і звільнити її від нього – такий варіант поряд із звільненням від кримінальної відповідальності пропонує Пленум Верховного Суду України у абз. 7 п. 8 Постанови № 7 від 24 жовтня 2003 р. «Про практику призначення судами кримінального покарання» [16], а також щодо неповнолітніх – поряд із звільненням їх від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру – у п. 18 Постанови № 5 від 16.04.2004 р. «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» [15]. Наведені роз'яснення цілком слушно піддаються критиці [3, с. 5], оскільки, окрім іншого, таке вирішення прямо суперечить ч. 1 ст. 74 КК України, не відповідає принципу невідворотності відповідальності, не досягаються цілі як покарання, так і кримінального права взагалі (превенції та охорони), створює хибне уявлення в особи про безкарність, проте є на користь особи, діяння якої оцінюються;

2) застосовувати правила ст. 69 КК України, що також не відповідає підставам (умовам) застосування цієї статті;

3) призначити особі із передбачених у санкції статті видів конкретне покарання (із застосуванням усіх правил призначення покарання, без урахування відповідної заборони), а тоді за правилами ст. 72 КК України перевести його у таке, що може застосовуватися до особи, що ч. 6 цієї статті допускає. Вважаємо, що останній із запропонованих варіантів є найбільш прийнятним, оскільки прямо не суперечить законодавству і не породжує тих проблем, що виникають при застосуванні попередніх двох. Аналогічним чином можна призначити особі покарання і в тих випадках, коли вибір суду обмежений або взагалі зводиться до можливості призначити лише одне із передбачених у санкції покарань, через відповідні законодавчі обмеження.

Ще до суперечностей між статтями Загальної та Особливої частин КК України, що створюють проблему в одночасному застосуванні п. 1 ч. 1 ст. 65 та п. 2 ч. 1 цієї ж статті КК України, відносять: ст. ст. 55, 59 КК України та ті статті Особливої частини, у яких не передбачено умов їх застосування [3, с. 6–7]; ч.ч. 2 і 3 ст. 68 КК України та ті санкції статей (частин статей) Особливої частини, які як найсуворіші передбачають покарання, що не можуть бути призначені певним категоріям суб'єктів чи довічне позбавлення волі, як неділиме [4, с. 291], чи передбачають покарання у таких розмірах, що застосування правил ч.ч. 2 чи 3 ст. 68 КК України призводить до виходу за нижню межу санкції відповідної статті чи перетворює таку санкцію в абсолютно визначену [7, с. 130–131].

Є й такі неточності чи й грубі недоліки, які не впливають на системне застосування відповідних статей, проте не дають змоги однозначно зрозуміти і застосувати окремо взятую статтю. Ми не будемо на них зупинятися, оскільки такі є поза межами нашого дослідження.

Навіть наведені приклади системних недоліків у КК свідчать, що такі випадки не є поодинокими. А це не сприяє однозначному розумінню і застосуванню цього

закону. Тому кожен із дослідників, виявивши такий недолік, пропонує свій спосіб його подолання, відмінний від інших. Звідси, однотипні законодавчі неточності пропонується усувати по-різному. Однак оскільки всі такі недоліки носять системний характер, тобто в цьому аспекті є однаковими за своєю природою, то і правила їх подолання як у правозастосуванні, так і способи їх законодавчого усунення повинні бути однаковими. Адже і без того у тлумаченні і застосуванні правил призначення покарання законодавець допускає широкі можливості для суддівського угляду.

Запропонуємо і розглянемо такі правила.

Стаття 65 КК України є частиною систем вищого рівня: Загальної частини КК України і КК України в цілому, і сама є системою, яка складається із взаємопов'язаних елементів. Тобто кожен із її елементів впливає один на одного і може розумітися тільки у взаємозв'язку з іншими, а в цілому вона, як один із елементів іншої системи, впливає на застосування інших статей – елементів відповідної системи. І хоча законодавець сам неодноразово порушує системні зв'язки в межах КК, на що вже вище вказувалося, проте на загальне правило не можна не зважати. А саме не врахування системних властивостей і зв'язків як між елементами ст. 65 КК України, так і її з іншими статтями, вважаємо, породило в науці дискусії щодо співвідношення таких статей і їх застосування. Пояснимо це твердження.

Так, загальноприйнято, що ст. 65 КК України містить загальні правила призначення покарання, а інші статті, які врегульовують ці питання, – спеціальні [2, с. 6–38; 10, с. 348, 356, 359; 17, с. 509; 14, с. 181]. Далі традиційно вважають, що загальна засада, яка передбачена у п. 1 ч. 1 ст. 65 КК України, може порушуватися у випадках наявності наступної суперечності: коли в диспозиціях статей (частин статей) Особливої частини не враховано умови призначення певних покарань, що передбачені у санкціях цих статей, проте їх наявність згідно статей Загальної частини є обов'язковою (наприклад, щодо покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та у виді конфіскації майна). У таких випадках пропонується керуватися положеннями Загальної частини в силу їх пріоритетності щодо санкцій статей Особливої частини, порушуючи вказану загальну засаду [3, с. 6–7; 17, с. 512].

Згідно з іншим (традиційним) підходом, статті Загальної частини, що «коригують» межі призначення покарання, встановлені у санкції статті (частини статті) Особливої частини КК, розглядають як винятки із загальної засади призначення покарання, закріпленої у п. 1 ч. 1 ст. 65 КК України [14, с. 188–189; 17, с. 511–512; 7, с. 130].

Або між загальними засадами і спеціальними правилами призначення покарання вбачають конкуренцію норм і далі пропонують застосовувати відповідні норми (статті) за правилами про подолання конкуренції: загальної та спеціальної норм (статей), конкуренції кількох спеціальних норм тощо [5; 11]. Тобто, більш конкретно, наприклад, низка науковців вважає, що суд може виходити за межі санкції статті (частини статті) Особливої частини КК України, застосовуючи, наприклад, ч. 3 ст. 43, ч. 3 ст. 56, ч.ч. 2 і 3 ст. 68, ст.ст. 69¹, 98, ч. 2 ст. 99 тощо КК України, і тим самим порушуючи норму, закріплену у п. 1 ч. 1 ст. 65 КК України, на тій підставі, що перші із вказаних статей містять спеціальні норми, а остання – загальну. А за правилами про подолання конкуренції перевагу при застосуванні мають саме спеціальні, а не загальні норми [11, с. 402]. Також встановлення конкуренції між статтями (нормами) про призначення покарання, дозволяє обґрунтувати неможливість одночасного застосування кількох спеціальних статей

(норм), наприклад, ст.ст. 69 і 69¹; ч. 2 ст. 68 і ст. 69¹; ч. 3 ст. 68 і ст. 69¹; ч. 3 ст. 68 або ст. 69¹, з одного боку, і ч. 3 ст. 56, ч. 2 ст. 57, ч. 3 ст. 60, ч. 3 ст. 61, ст. 98, ч. 1 ст. 99, ч. 2 ст. 102, з іншого боку, тощо, і обґрунтувати вибір однієї із них [5, с. 317–318; 11, с. 402–410].

Наведені підходи, як вже було зазначено зумовлені саме не врахуванням системних зв'язків і властивостей як ст. 65, так і Загальної частини КК України, а також неточностями, допущеними самим законодавцем. Так, по-перше, як уже вказувалося, усі три пункти частини першої ст. 65 КК України становлять собою несуперечливу систему, елементи якої є взаємопов'язаними і впливають один на одного. Тобто припис, розміщений у кожному із пунктів частини першої ст. 65 КК України, не можна розуміти як абсолютний, самостійний, а лише як один із елементів, частин цілого; три пункти ч. 1 ст. 65 КК України закріплюють **не декілька (3 чи 5) самостійних норм, а одну таку регулятивну норму**. А з цього випливає, що п. 1 ч. 1 ст. 65 КК України не можна застосовувати і розуміти, не враховуючи (відірвано від) інші два пункти цієї ж статті, які будуть обмежувати й конкретизувати його дію.

Вище вже було наведено приклади, коли системне застосування правил, передбачених у ч. 1 ст. 65 КК України, призведе до «суперечності (колізії)» між санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК та статтями Загальної частини. Такі випадки, вважаємо, не свідчать про наявність колізії чи конкуренції між загальними засадами призначення покарання, а лише про невідповідність санкції кримінально-правової норми (яку складають положення як Загальної, так і Особливої частини КК) принципам невідворотності кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання. Вказана невідповідність буде у випадку, коли встановлені у статтях Загальної частини винятки щодо неможливості призначити окремі із покарань, що передбачені у санкції статті (частини статті) Особливої частини КК України, до певних категорій осіб повністю виключають чи обмежують можливість застосування відповідної санкції. А оскільки принципи кримінального права прямо не закріплені у КК України, то варіант подолання такої невідповідності вже вище пропонувався. А в інших описаних вище випадках суперечностей між статтями Загальної та Особливої частин КК України, вважаємо, матиме місце колізія між статтею Особливої частини та статтями Загальної частини, при чому не тими, що закріплюють загальні засади призначення покарання, а що містять т. зв. спеціальні правила призначення покарання. Така колізія, вважаємо, повинна вирішуватися із урахуванням конституційного принципу, що усі сумніви повинні тлумачитися на користь особи (як правило, це призводить до застосування саме положень Загальної частини КК України).

Особливим при цьому є правило, закріплене у п. 2 ч. 1 ст. 65 КК України, яке зобов'язує при призначенні покарання враховувати положення Загальної частини КК. Адже воно встановлює відповідні системні зв'язки між ст. 65 КК України та усіма іншими статтями Загальної частини, що повинні враховуватися при призначенні покарання. Тобто ця загальна засада потребує під час призначення покарання враховувати **всі правила, що містяться як в інших частинах ст. 65, так і в інших статтях Загальної частини КК України, якщо є на це відповідні підстави**. А тому застосування так званих спеціальних правил призначення покарання є не чим іншим, як дотриманням загальної засади призначення покарання, яка цього вимагає. А тому суперечностей, винятків чи конкуренції між такими нормами (статтями) виникати не може. І для уникнення неточностей, вважаємо, не

доцільно іменувати правила призначення покарання, що містяться у ст.ст. 68–72 та інших КК України, спеціальними правилами призначення покарання, оскільки вони будуть враховуватися в межах загальних засад. Не можна їх також вважати спеціальними з огляду на те, що вони застосовуються лише в окремих випадках призначення покарання, тоді як загальні засади – завжди [14, с. 184–185, 191, 193–194; 7, с. 122; 17, с. 509], оскільки обставини, які пом'якшують і які обтяжують покарання усі дослідники відносять до загальних засад (правил) призначення покарання, проте враховуватися вони будуть, як і т. зв. спеціальні правила, лише тоді, коли для цього будуть відповідні підстави (наприклад, п. 3 ч. 1 ст. 66 КК України буде враховуватися лише коли злочин вчинено неповнолітнім, п. 2 ч. 1 ст. 67 – лише коли злочин вчинено у співучасті у відповідній формі співучасті і т.д.). З огляду на наведене ми не можемо погодитися із О. О. Дудоровим, В. В. Полтавець, які вважають, що було б логічно, якби ст. 65 КК містила положення про врахування судом у випадках, передбачених законом, крім загальних також і спеціальних засад призначення покарання [17, с. 509; 14, с. 194].

Тому поділ правил призначення покарання на загальні і спеціальні є штучним, що тягне за собою різнотлумачення та неправильне застосування КК України. Тобто суд, призначаючи покарання, повинен враховувати загальні засади призначення покарання, а врахування п. 2 ч. 1 ст. 65 КК України вимагає при цьому також додатково враховувати всі без винятку статті Загальної частини, що стосуються відповідної справи, коли є підстави для їх застосування, в тому числі і ті, які безпосередньо не закріплюють саме правил призначення покарання, однак є системно (функціонально) пов'язаними з першими і сприяють їх правильному розумінню і застосуванню.

При чому деяку специфіку має застосування статей Розділу XV Загальної частини «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх». Адже приписи, що містяться у статтях цього Розділу, не деталізують, а заміщають, установлюються замість, а не в додаток до відповідних правил, обставин, що містяться в аналогічних приписах, що стосуються повнолітніх. Хоча ці приписи, поряд із приписами ст.ст. 68, 70, 71, ч. 3 ст. 43 КК України, традиційно відносять до спеціальних засад призначення покарання, вважаючи їх правову природу однаковою [14, с. 187, 190–191; 11, с. 402–410; 7, с. 122].

Встановлене вище співвідношення також дасть змогу не створювати зайвої дискусії щодо переліку статей (норм), які містять спеціальні правила призначення покарання і повинні враховуватися при призначенні покарання, а які при цьому не повинні враховуватися.

Однак запропонований вище підхід варто уточнити щодо тих «спеціальних» правил, які з огляду на їх формулювання навіть за наявності підстав для їх застосування не можуть бути одночасно враховані (наприклад, ч. 2 чи 3 ст. 68 та ст. 69¹ КК України). Оскільки кримінальний закон має тлумачитися дослівно, то суд зможе застосувати лише одне із відповідних правил (те, яке є найбільш сприятливим для особи). Однак такі випадки потребують законодавчих змін, оскільки не дозволяють дотримати принцип індивідуалізації при призначенні покарання та порушують системність закону про кримінальну відповідальність.

Отже, незважаючи на виявлені та інші недоліки, КК України є системою, як і системами є його частини, розділи, статті чи їх частини. А тому правильне тлумачення та застосування будь-якої статті чи її частини, в тому числі статей, що закріплюють правила призначення покарання, неможливе без урахування їх системних зв'язків із іншими елементами відповідної системи. Встановлення загальних

системних зв'язків і співвідношень між статтями, що закріплюють інститут призначення покарання, є основою для здійснення подальших досліджень окремих приписів кожної із таких статей.

Список використаної літератури

1. *Антипов В. В.* Обставини, що виключають можливість застосування певних видів покарань : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Антипов Владислав Володимирович. – К., 2005. – 19 с.
2. *Благов Е. В.* Применение специальных начал назначения уголовного наказания / Е. В. Благов. – М. : Юрлитинформ, 2007. – 288 с.
3. *Василяш В. М.* Деякі питання врахування судом загальних засад призначення покарання / В. М. Василяш // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична : збірник наукових праць. – 2008. – Вип. 2. – С. 1–13.
4. *Василяш В. М.* Достойнства та недоліки закону України від 15 квітня 2008 р. «Про внесення змін до кримінального та кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» / В. Василяш // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XV регіональної науково-практичної конференції. 4–5 лютого 2009 р. – Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2009. – С. 290–294.
5. *Василяш В. М.* Призначення покарання за наявності двох чи більше спеціальних правил призначення покарання / В. Василяш // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XVIII регіональної науково-практичної конференції. 26–27 січня 2012 р. – Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2012. – С. 315–318.
6. *Дудоров О. О.* Обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання: поняття, правова природа, значення / О. О. Дудоров // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – № 1. – С. 204–211.
7. *Дудоров О. О.* Спеціальні засади призначення покарання / О. О. Дудоров // Слово Національної школи суддів України. – 2012. – № 1 (1). – С. 121–135.
8. *Дудоров О. О.* Спеціальні засади призначення покарання (продовження) / О. О. Дудоров // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 1 (2). – С. 67–83.
9. *Євдокімова О. В.* Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і криминологія; кримінально-виконавче право» / Євдокімова Олена Володимирівна. – Харків, 2007. – 19 с.
10. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., перероб. і допов. – Харків : Право, 2010. – 456 с.
11. *Кричківський О. М.* Конкуренція декількох спеціальних кримінально-правових норм при призначенні покарання / О. М. Кричківський // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична : збірник наукових праць / голов. ред. М. М. Цимбалюк. – Львів : ЛьвДУВС, 2012. – Вип. 3. – С. 400–412.
12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та доповн. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.
13. *Пинаев А. А.* Уголовное право Украины. Общая часть / А. А. Пинаев. – Харьков : Харьков юридический, 2005. – 664 с.

14. *Полтавець В. В.* Загальні засади призначення покарання за кримінальним законодавством України : монографія / В. В. Полтавець ; наук. ред. канд. юрид. наук, проф. Л. М. Кривоченко. – Луганськ : РВВ ЛАВС, 2005. – 240 с.
15. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх : постанова Пленуму Верховного Суду України від 16.04.2004 р. № 5 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04>
16. Про практику призначення судами кримінального покарання : постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 р. № 7 (з наступними змінами). [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03>
17. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.

ПРАВИЛА НАЗНАЧЕННЯ НАКАЗАННЯ: СИСТЕМА ИЛИ БЕССИСТЕМНОСТЬ

О. Панчак

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, 79000 Львов, Украина*

Определены системные связи между структурными элементами УК Украины (пунктами, частями статьи, статьями), которые содержат правила назначения наказания, учет которых в правоприменении позволит преодолеть законодательные недостатки формулировки соответствующих элементов.

Ключевые слова: правила назначения наказания, общие начала назначения наказания, специальные правила назначения наказания, система УК Украины.

RULES OF PUNISHMENT INFLICTION: SYSTEM OR ABSENCE OF ANY SYSTEM

O. Panchak

*Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska Str., 1, UA – 79000 Lviv, Ukraine*

The author identifies system connections between structural elements of the Criminal Code of Ukraine (paragraphs, parts of the article, articles) containing the rules of punishment infliction. The use of these connections in the administration of law enables to overcome legislative deficiencies in the wording of the above elements.

Key words: rules of punishment infliction, general grounds of punishment infliction, special rules of punishment infliction, system of the Criminal Code of Ukraine.

*Стаття: надійшла до редакції 24.04.2014
прийнята до друку 19.06.2014*